

URBÁNNÍ A SUBURBÁNNÍ PROSTOR OLOMOUCE: TEORETICKÉ PŘÍSTUPY, VYMEZENÍ, TYPOLOGIE

Marián Halás, Pavel Roubínek, Petr Kladivo*

* Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra geografie,
17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Česká republika, marian.halas@upol.cz

The urban and suburban space of Olomouc: theoretical approaches, delimitation and typology

Development of urban and suburban space in post-socialist countries became extremely dynamic after 1989. It involved the physical structures of cities, social and economic structures, as well as the mobility between cities and hinterlands. Suburbanization was an especially intensive process when residential suburbanization became the subject of research by social, economic and regional-geographical scientific disciplines. Applied research methods often coincide with technical sciences (urbanism and architecture) because of their mathematical or quantitative nature. The principal objective of this paper is to point to selected approaches to the issue of a city, urbanization and suburbanization. A proper approach to the delimitation of the city (a concept of the compact city exemplified by the city of Olomouc), as well as the delimitation of urban and suburban spaces of this city including the typology of suburban space is presented. The aim is to distinguish different types of city spaces and the hinterland based on the real processes, which take place, operate in the space and reflect it. Hence, an analysis of the urban and suburban space of Olomouc, particularly the potential and real interactions indicating suburbanizing processes is also part of this paper.

Key words: compact city, urban space, suburban space, Olomouc

ÚVOD

Pro současnou humánní geografii je výzkum měst jedním ze stěžejních témat. Tzv. „urban studies“ jsou disciplínou, která stojí na pomezí řady vědních oborů a disciplín. Zvolené metody výzkumu mnohdy přibližují výzkum měst z pohledu společenských věd (urbánní sociologie), v některých případech ale geografický výzkum města zasahuje spíše do oblasti technických věd (urbanismus a architektura) nebo operuje s matematickými a kvantitativními metodami. Příspěvek v úvodu ve stručnosti poukazuje na vybrané přístupy k problematice města, urbanizace a suburbanizace. Mezi jeho hlavní cíle patří navržení vlastního přístupu k vymezení města – tzv. konceptu kompaktního města (na příkladu Olomouce), resp. vymezení urbánního a suburbánního prostoru Olomouce s uvedením typologií suburbánního prostoru. Výsledkem by mělo být určení rozdílných typů prostoru města a jeho blízkého zázemí, přičemž toto vymezení je založeno právě na reálných procesech, které v prostoru fungují a které reflektuje. Součástí příspěvku proto bude základní analýza urbánního a suburbánního prostoru Olomouce, konkrétně potenciálních a reálných interakcí indukujících suburbanizační procesy a interpretace těchto procesů. Protože při vymezení urbánního a suburbánního prostředí používáme odlišné postupy, jejich samotné metodiky budou pro větší kompaktnost textu popsány až přímo v analytické části, které bude předcházet teoretický a rešeršní vstup.

Výsledné vymezení urbánních a suburbánních zón a jejich typologie by měly sloužit jako podklad pro další prostorové analýzy. Konkrétně to budou analýzy přístupů ke správě obcí, resp. analýzy kvality života na území definovaném v tomto příspěvku.

MĚSTO, KRITÉRIA VYMEZENÍ MĚSTA

Existuje mnoho různých definic měst, rozdílná je i forma percepce měst i samotný význam tohoto pojmu. Město je specifickým podtypem sídla, stejně jako ves, je však vývojově vyšší a kvalitativně a kvantitativně rozdílné. Variabilitu možných definic města ukazuje Mayer (1971) nebo Frey a Zimmer (2001). Pokud chceme porozumět pojmu město, musíme mu přiřadit konkrétní charakteristické znaky. Sýkora (1993) uvádí, že jsou to jednak vysoká hustota a koncentrace obyvatelstva, relativní velikost (v porovnání s jinými sídly), vysoká koncentrace a kompaktnost zástavby, specifická demografická, profesní a sociální skladba obyvatelstva. Je zde také vyšší koncentrace správních, řídicích a obslužných funkcí, jejichž význam přesahuje hranice vlastního města. Typickým znakem je také vysoká vnitřní diferenciací (různorodost) atd.

Z hlediska geografie města je možné zvolit minimálně tři základní způsoby vymezení měst.

1) *Administrativní vymezení* – město je určeno administrativními hranicemi obce nebo jiného celku (katastrální území, sčítací okrsky a volební obvody). Příkladem detailního výzkumu města vymezeného na bázi administrativních hranic (tedy vnitřní struktury města) je práce Matloviče (1998). Autor zde využívá koncept tzv. vnitroměstské urbanizace při syntetické interpretaci prostorové struktury města.

2) *Morfologické vymezení* – město je vymezeno kompaktní zastavěnou plochou (viz níže kompaktní město). Podobné vymezení použili např. Posová a Sýkora (2011).

3) *Funkční vymezení* – město je vymezeno na základě integrity vztahů v městském systému, např. dojížděnkou za prací. Zpravidla se tímto způsobem vymezují aglomerace, metropolitní regiony nebo tzv. „funkční městské regiony“.

Vymezení města a městského prostředí jsou klíčovými proměnnými při měření míry urbanizace. Z praktického hlediska je využití těchto definic závislé na dostupnosti datové základny a účelu daného měření. Nejčastěji bývá používáno pojetí, kdy městské obyvatelstvo je od ostatního odděleno na základě populační velikosti sídel. Geografická distribuce obyvatelstva je používána jako reprezentativní ukazatel především pro svoji komplexní podmíněnost a možnost vzájemně srovnávat různá území a časová období. Tohoto přístupu (spolu s definicemi jednotlivých národních států) využívá i první spolehlivé celosvětové srovnání urbanizace zpracované universitou v Berkeley (Davis 1969 a 1972), které pro období 1950 až 1970 charakterizuje stav urbanizace a načrtává možnosti dalšího vývoje.

Možností vymezení městského osídlení je mnoho, vždy záleží na účelu, kterému má sloužit (pro statistické účely, pro efektivní správu území a pod.). Proto není možné některé způsoby vymezení jednoznačně preferovat. Na celorepubli-

kové nebo vyšší úrovni je zároveň nezbytný jistý stupeň generalizace. Při lokálních a mikroregionálních studiích je možné jít více do detailu, čímž je možné při případných dalších analýzách lépe diferencovat (kvantitativně, ale např. i behaviorálními přístupy) urbánní (příp. suburbánní) a rurální prostor. Český statistický úřad pro rozlišení „města – ostatní obce“ považuje za rozhodující právní postavení obce. Městy jsou podle tohoto postavení ty obce, kterým byl podle příslušného zákona udělen statut města. V roce 2000 byl vydán zákon 128/2000 Sb. jenž v § 3 uvádí, že „obec, která má alespoň 3 000 obyvatel, je městem, pokud tak stanoví předseda Poslanecké sněmovny po vyjádření vlády“. Zákon tak jednoznačně určuje hranici 3 000 obyvatel jako podmínku a tím se stal první normou, která velikostní kritérium stanoví přímo v textu zákona.

URBANIZACE A SUBURBANIZACE (TEORETICKÉ PŘÍSTUPY, VÝVOJ)

Zájem o město v českém geografickém výzkumu dokazuje řada odborných článků a prací (např. Sýkora 1999 a 2002, Ouředníček 2007, Ptáček a Létal 2002, Klusáček et al. 2009 a Šimon 2011). Z větších počínů lze jmenovat monotematické číslo časopisu *Geografie – Sborníku České geografické společnosti o městě s významným zaměřením na jednotlivé urbánní zóny* (Ilík a Ouředníček 2007, Polívka 2007, Temelová a Novák 2007), editované monografie *Sociální geografie Pražského městského regionu* (Ouředníček 2006) a *Sociální proměny pražských čtvrtí* (Ouředníček a Temelová 2012). Z hlediska shrnutí různých metodických postupů geografického výzkumu měst v českém prostředí je přínosná studie kolektivu autorů Ouředníčka et al. (2008), která přehledným způsobem představuje širší škálu kvantitativních i kvalitativních metod.

Vývoj (sub)urbanizačních procesů

Výzkum vývoje měst představuje v humánní geografii dlouhodobě jedno z nejdůležitějších témat. Období největšího zájmu odborníků o proces urbanizace korespondovalo v historii s významnými změnami v systému osídlení. Bouřlivý rozvoj měst v období průmyslové revoluce se po druhé světové válce ve vyspělých státech zpomaloval, byl postupně nahrazován růstem městských regionů nebo aglomerací a v současnosti nelze pozorovat žádné významnější změny spojené s rozmístěním městského obyvatelstva. S touto stagnací v kvantitativním vývoji měst souvisí i menší zájem sociálních věd o sledování procesu urbanizace. V sociální geografii je jako obecný vývojový model v současnosti přijímána teorie sadí vývoje měst, ze které vychází i novější teorie diferenciální urbanizace (Ouředníček 2000).

Urbanizační procesy se dostaly v rámci Evropy do výraznějšího zájmu geografů na počátku 80. let. Jednalo se především o srovnávací studie procesu urbanizace ve vybraných evropských zemích. Mezi významné práce z tohoto období, které byly publikovány brzy po sobě, patří výstup z projektu CURB (The costs of urban growth) v edici *Urban Europe* (van den Berg et al. 1982) a také práce dvojice autorů Hall a Hay (1980) o růstu center v evropském urbánním systému. Oba tituly využívají pro hodnocení vývoje evropských měst tzv. FUR (Functional urban region), které umožňují srovnávat vztah mezi populačním růstem jádra a zázemím města.

Teorie vytvořená skupinou van den Berga patří dnes k velmi hojně citovaným a rozšířeným metodám při výzkumu měst. Autoři rozeznávají čtyři základní stadia vývoje měst: urbanizaci, suburbanizaci, desurbanizaci a reurbanizaci. Koncept diferenciální urbanizace se pro změnu zabývá působením urbanizačního procesu v závislosti na velikosti sídel v rámci systému osídlení. Diferenciální urbanizace podle utorů Geyer a Kontuly (1993) vychází ze dvou základních tezí. Po první fázi vývoje urbanizace nastává tzv. polarizační obrat, který znamená přechod do druhé fáze – kontraurbanizace. Koncentrační a dekoncentrační procesy mohou probíhat současně, fáze vývoje je označována podle převládající tendence. Empirické testování diferenciální urbanizace bylo publikováno v monotematickém čísle časopisu *Tijdschrift Voor Economische en Sociale Geografie*, kde jednotlivé analytické studie z devíti zemí shrnuli Kontuly a Geyer (2003). Toto shrnutí ukázalo, že diferenciální urbanizace může mít i více cyklů. Ouředníček (2000) porovnává oba přístupy hodnocení vývoje měst. Dle jeho závěrů je zřetelné, že všechny práce vycházejí z analýzy ekonomických podmínek a jejich vlivu na rozvoj měst. V českém prostředí se ještě proces kontraurbanizace snažil identifikovat Šimon (2011), který ji označuje za poměrně nepřehledný koncept a tvrdí, že kontraurbanizaci je vhodné v urbanizovaných společnostech zkoumat jako parciální trend ve stěhování obyvatelstva, nikoli jako obrat ve vývoji systému osídlení, nebo fázi či stadium vývoje měst.

S vývojem (sub)urbanizačních procesů úzce souvisí i vývoj mobility obyvatel v rámci sídelních systémů. Pět fází „mobility transition“ v závislosti na vývojovém stadiu společnosti (včetně prognózy) identifikoval Zelinsky (1971). O interpretaci procesu mobility transition v českém kontextu se pokusili Čermák et al. (2009). Autoři konstatovali zvyšující se intenzitu suburbanizace začátkem nového milénia, která potvrzuje teoretické představy Zelinského o vývojových přechodech prostorové mobility obyvatelstva. Větší problém ovšem nastává při hodnocení migračních toků směřujících do jader metropolitních regionů. Statistická data nám totiž zachytí jen změny trvalého pobytu a ty jsou v posledním období často jen deklarační. V největších městech České republiky máme velký počet imigrantů, hlavně nižších věkových kategorií (20-40 let), kteří tam reálně žijí, ale nemají tam nahlášen trvalý pobyt. Počet těchto osob je těžko odhadnutelný, což může studium fází urbanizačních procesů výrazně znehodnotit.

Suburbanizace

Stanovení geografické (prostorové) hranice města je složitým úkolem. V období středověku bylo město jasně definováno hradbami. Procesy metropolizace, suburbanizace, růst geografické mobility mají za důsledek prostorové „rozlití“ měst, spíše než polarita vzniká kontinuum město – venkov. Vymezení městského prostoru se tedy v současnosti neváže často pouze na samotné město, ale na koncentrační areály (viz Hampl et al. 1987) či metropolitní území. Koncept metropolitních území byl poprvé použit ve 40. letech 20. století v USA a zjednodušeně řečeno zahrnoval vymezení jádrového města podle populační velikosti a zázemí na základě spjatosti s jádrem (Frey 2001). Při vymezení městských území jsou nejčastěji používány administrativní hranice, především z důvodu dostupnosti dat za tyto jednotky.

Město a městské prostředí nejsou dvě shodné kategorie, i když ve specifických případech je lze ztotožnit. Městské prostředí koncentruje produkční, vzdělávací, politické a administrativní funkce, nebo socioekonomické aktivity. Oproti tomu venkovské prostředí je primárně spojeno se zemědělskou aktivitou. Oblast, která je ze strukturálního hlediska tvořena metropolí, popřípadě metropolemi, a okolními sídly, které jsou vzájemně funkčně propojeny sítí sociálně-ekonomických, politických a kulturních vztahů, nazýváme metropolitním územím (Musil 1967). To vzniká procesem metropolizace, který je obvykle chápán jako vývojově vyšší a pozdější etapa urbanizačního procesu (Hampl et al. 1987). Vytváření metropolitních areálů znamená přechod z extenzivní fáze vývoje systému osídlení do fáze intenzifikační, dochází ke zvýšení řádů koncentračních procesů, soustředění forem extenzivní koncentrace v rámci urbanizovaného makroprostoru. Zároveň také roste specializace částí systému i míra a složitost jejich vzájemné kooperace. Tradiční koncentrační proces (obyvatelstvo, bydlení, práce a služby) je nahrazován procesy koncentrace kontaktů, informací, funkcí (Hampl 1994 a 2005). Méně progresivní aktivity jsou vytlačovány do zázemí měst, popřípadě i mimo zázemí. V České republice je v posledních 15-20 letech rozšířena hlavně rezidenční suburbanizace, které je v geografických výzkumech také věnována největší pozornost. Specifické jsou i skupiny migrantů, které se stěhují z města do jeho zázemí. Jsou to hlavně rodiny s dětmi, kdežto ve velkých městech se naopak neustále zvyšuje podíl singles (Halás a Formanová 2010). Nabalování sociálně-ekonomických aktivit a tvorba sociální infrastruktury následuje až po rezidenční suburbanizaci, a to (v lepším případě) s určitým časovým posunem.

Samotný proces suburbanizace tedy znamená přesun obyvatel, jejich aktivit a některých funkcí z jádrového města do zázemí. Jedná se o typický proces rozšiřování území města, který můžeme zaznamenat jak u většiny měst vyspělých zemí, tak v historickém vývoji našich měst. Odchod obyvatel z měst do venkovských obcí v jejich zázemí má přitom dlouhodobou historii, např. v USA se projevil již v 50. letech. 20. století (Lyon 1999, Gottdiener a Budd 2005). Samotný termín suburbanizace je odvozen z anglického slova suburb, tedy předměstí, které vzniklo jako složenina z latinského základu urbs znamenající město a předpony sub, která označuje umístění vedle, za nebo pod městem (Ouředníček 2002). Do češtiny by se pak dal termín „suburban space“ přeložit jako příměstský prostor či region.

Kromě suburbanizace se v obcích v blízkosti větších měst odehrává i další suburbánní rozvoj – tedy procesy, aktivity a jejich změny, které se odehrávají v zázemí měst, nejsou ovšem primárně způsobeny a nesouvisí s odlivem lidí, kapitálu, daní nebo funkcí z jádrových měst. K nejviditelnějším projevům suburbánního rozvoje patří stavební aktivita či oživení ekonomických funkcí a společenských aktivit v příměstských obcích (Tammaru 2001). Můžeme také říci, že suburbanizace představuje jeden z procesů suburbánního rozvoje, jehož zdrojovou oblastí je jádrové město (Ouředníček et al. 2008).

KOMPAKTNÍ MĚSTO OLOMOUC: VYMEZENÍ

Vymezení urbánního prostoru větších českých měst na základě administrativního kritéria nepovažujeme za příliš vhodné. Ve většině případů jsou admi-

nistrativně součástí těchto měst i bývalé venkovské obce, které jsou zástavbou oddělené od samotného města a tyto sídla si i nadále uchovávají venkovský charakter. S tím počítá i většina autorů ve svých studiích, při hodnocení (sub)urbanizačních procesů se nedrží striktně administrativních hranic města, většinou však neuvádějí přesný způsob oddělení urbánního a suburbánního nebo rurálního prostoru (např. Klusáček et al. 2009, Sýkora a Posová 2011). V případě Olomouce, kde jsou jádrová osídlení některých integrovaných bývalých samostatných obcí vzdálena i 10 km od centra města, vidíme jednoznačnou potřebu toto území zúžit či zmenšit, tedy použít spíše morfologické vymezení města.

Budeme proto pracovat s pojmem tzv. „kompaktní město“. Tento termín se v české literatuře příliš neobjevuje, pouze s výjimkou malého počtu pražských geografů (např. Ouředníček et al. 2008, Sýkora a Posová 2011). Jiní autoři pracují spíše s intravilánem, což našim potřebám nevyhovuje. Intravilán obce představuje zastavěnou část území obce bez ohledu na to, jestli je toto území spojité, nebo nikoliv. Pojem samotný je však mnohdy chápán odlišně a při vymezení měst na základě tohoto morfologického přístupu je pak také jeho aplikace rozdílná. Sýkora a Posová (2011) např. hovoří o morfologicky definovaných kompaktních celcích městského intravilánu, což je souvisle zastavěné funkčně integrované území. Ouředníček et al. (2008) zase uvádí definici kompaktního města pouze jako „souvisle zastavěné území“. V zahraniční literatuře se vyskytuje vysvětlení nebo definic více, jedna z nich říká, že kompaktním městem se rozumí území s vysokou hustotou zalidnění, podílem zastavěných ploch s různým charakterem jejich využití a je obsluhováno efektivním systémem veřejné dopravy (Burton 2000). Posová a Sýkora (2011) také naráží na problematiku nesouladu mezi administrativním vymezením a skutečným rozsahem města (na to upozorňoval například už Korčák 1963), a hovoří o analyticky správnějším a přesnějším vymezení jádra na základě analýzy morfologie zástavby při respektování funkční integrality územních vazeb.

V řadě studií je kompaktní město uváděno v jiných významech. Častokrát je tento termín chápán jako součást politiky udržitelnosti při řízení měst nebo v oblasti územního plánování (Halás 2003). V souvislosti s kompaktním městem se řeší témata jako omezení sílcí automobilové dopravy ve městech, snížení emisí, revitalizace s opětovným využíváním městských brownfields, rozvoj veřejné dopravy nebo tzv. inteligentní růst města se zaměřením na energetické úspory zásluhou kompaktnosti uspořádání urbánního prostoru. Tato témata jsou upřednostňována před samotným detailnějším definováním, resp. vymezením kompaktního města. Ve spojení s udržitelností měst a ekologickými přístupy se termín kompaktní město objevuje již v 70. letech 20. století (Dantzig a Saaty 1973), širší pozornosti se mu ale dostává až po intenzivnějším nárůstu urban sprawl koncem 80. let a v 90. letech (např. Breheny 1995). Navzdory dlouhotrvajícím diskusím se kompaktní město nakonec stalo součástí mnohých vládních iniciativ např. ve Velké Británii a Nizozemsku (Buček et al. 2010).

Ve vědecké literatuře nacházíme velké množství titulů, které mají ambici kvantifikovat oddělení urbánního a rurálního prostředí (de facto vymezit prostor města či kompaktního města), příp. zachytit tzv. urbánně-rurální kontinuum nebo komplementaritu. Tyto práce vycházejí především ze sofistikovaných kvantitativních metod. Většinou se jedná o měření měř koncentrace, resp. rozptýlenosti (rovnoměrné i nerovnoměrné) sídelního systému, pro které Burt a Barber

(1996) vyčleňují dvě skupiny metod: metody vycházející z areálových dat a metody vycházející z bodových dat. Mezi autory využívající obě skupiny metod patří např. Fotheringham et al. (2000) nebo Schabenberger a Gotway (2005). Na území Slovenska, a to v oblastech s rozptýlenými i koncentrovanými sídly, aplikoval metody měření kompaktnosti a koncentrovanosti osídlení Hurbánek (2005a, 2005b a 2008).

Pro vymezení kompaktního města v Olomouci jsme použili morfometrické analýzy, konkrétně vymezení prostřednictvím GIS vrstvy budov. Vytvořili jsme tak souvisle zastavěné území, kde není proluka mezi sousedními budovami d větší než 250 metrů. Určení optimální vzdálenosti d nebylo jednoduché, snažili jsme se pro něj stanovit maximální hodnotu tak, aby vzniklé vymezení bylo spojitě a zároveň relativně kompaktní. Při použití menší hodnoty se vně kompaktního města ocitly i očividně integrované zóny. Stanovenou hodnotu jsme testovali i na ostatních krajských městech a ve všech případech (v případě Pardubic s menšími úpravami) se ukázala jako použitelná. Současně jsme se pokusili i o administrativní „koncept kompaktního města“, tj. s využitím členění města do základních sídelních jednotek. Pomocí indikátorů podílu zastavěné plochy, počtu obyvatel na zastavěnou plochu a hustoty zalidnění v jednotlivých jednotkách, které jsme standardizovali a pro každou jednotku sumarizovali, se nám podařilo kompaktní město vymežit i pomocí ZSJ (obr. 1).

Obr. 1. Vymezení kompaktního města Olomouce (vlevo administrativně na základě ZSJ, vpravo pomocí GIS vrstvy budov)

Vymezení prostřednictvím GIS vrstvy budov je lepší a elegantnější, nicméně pokud chceme pracovat s daty o obyvatelstvu, je nutné pracovat s administrativními jednotkami (z obr. 1 je patrný vysoký stupeň shody vymezení kompaktního města oběma přístupy). Pro zjednodušení budeme dále za kompaktní město označovat území vymezené pomocí městských částí, které je populačně (nikoli ale územně) téměř na 100 % totožné s vymezením pomocí ZSJ. Jedná se o celé město Olomouc bez městských částí Droždín, Chomoutov, Lošov, Nedvězí, Radíkov, Svatý Kopeček, Topolany a Týneček. V takto vymezeném (administrativně) souvisle zastavěném území žije v případě Olomouce cca 95 % všech obyvatel města. Současně to názorně ukazuje na postupnou urbanistickou integraci obcí přičleněných k Olomouci v roce 1919 (např. Bělidla, Hejčín, Hodola-

ny, Chválkovice, Neředín, Pavlovičky, Povel, Řepčín aj.) a naopak obce integrované v 70. letech 20. století (výše zmíněných osm městských částí) s městem spojené nejsou. Jedinou výjimkou je městská část Holice, která byla integrována v roce 1974 a již stavebně splynula s městem.

Sídla, která jsou morfologicky oddělená od kompaktního města a tvoří de facto samostatné, prostorově oddělené jednotky, by měla mít dle našeho názoru ve statutárních městech i vlastní samosprávu, což se ale v mnoha případech neděje – kromě Olomouce i v Hradci Králové, Českých Budějovicích a dalších městech.

SUBURBÁNNÍ ZÁZEMÍ OLOMOUCE: VYMEZENÍ A TYPOLOGIE

Suburbanizaci je v posledním období věnována v geografické literatuře značná pozornost, a to zejména v zemích střední a východní Evropy, kde suburbanizační procesy nabyly od 90. let 20. století značné dynamiky. Nalézáme nespočetný počet detailních výzkumů, ale samotnému vymezení suburbánního prostoru není věnována adekvátní pozornost. Většina prací vymezuje zkoumaná suburbánní území pouze na základě jednoho ukazatele. Nejčastěji je to dojíždka do zaměstnání (příp. denní dojíždka do zaměstnání) a vymezení na základě její intenzity směrem do centra (Matznetter 2004, Klusáček et al. 2009, Posová a Sýkora 2011). Méně vhodným je vymezení na základě tzv. buffer zón, které respektují pouze vzdušnou dostupnost města a nezohledňují komunikační síť, přírodní překážky apod. Využívá se i vymezení na základě administrativních jednotek s menším či větším prostorovým dosahem (Sedláková 2005, Matlovič a Sedláková 2007). Někteří autoři využívají pro výzkum regiony, které byly zkonstruované k jiným účelům, např. Šveda dlouhodobě pracuje s tzv. funkčním městským regionem Bratislavy (Šveda 2009, 2010, 2011a, 2011b). Ve dvou posledně zmíněných postupech se většinou jedná o širší vymezení zázemí, což je v pořádku, když autoři v tomto území sledují suburbanizační procesy, jejich stadium, charakter a intenzitu. V našem případě ale chceme co nejrepresentativnější vymezení suburbánního prostoru, které by nebylo založeno pouze na reálné probíhající rezidenční suburbanizaci. I když nemůže být úplně vyčerpávající, mělo by být komplexnější a zohledňovat i dostupnost obcí v zázemí města, jakožto důležitý předpoklad pro případné další zintenzívnění suburbanizačních procesů. S tímto vymezením budeme nadále pracovat i v budoucnu a využívat ho pro další geografické studie a analýzy, které se nemusí nutně týkat suburbanizace.

Vymezení suburbánního prostoru proto není pouze morfologické (tak jako tomu bylo při vymezení kompaktního města), ale zohledňujeme především vztahy neboli interakce s centrem. Je to standardní postup při vymezování (např. Matlovič a Sedláková 2004, Matznetter 2004 atd.), protože nástup procesu suburbanizace úzce souvisí s vazbami na příslušnou městskou zónu. Hlavně ve svém iniciačním stadiu přispívá suburbanizace k nárůstu dojíždky za prací z příměstské zóny do centra (Tammaru 2001).

Z důvodu, že vymezení jen na základě jednoho ukazatele může být někdy zkrácené v důsledku jistých specifík území, pokusíme se v případě Olomouce o vymezení suburbánního zázemí na základě syntézy ukazatelů indukujících suburbanizaci nebo potenciál pro suburbanizaci. Tyto ukazatele jsme rozdělili

do čtyř skupin: dostupnost, dojíždka, migrace a intenzita bytové výstavby (podobné indikátory v malých obměnách doporučují pro vymezení suburbánního zázemí i Slavík a Kurta 2007 nebo Moravanská 2010). V každé skupině byly použity jeden až tři ukazatele. Ukazatele v jednotlivých skupinách byly brány jako vzájemně rovnocenné. Rovnocennost ve skupině jsme zabezpečili tím, že data byla standardizována podle vztahu

$$x' = \frac{x - \tilde{x}}{Q},$$

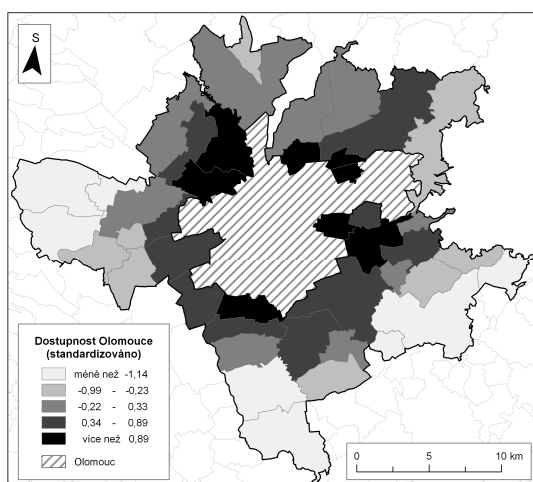
kde x je původní hodnota ukazatele v obci, x' standardizovaná hodnota ukazatele v obci, $\tilde{x}$ medián a Q je interkvartilové rozpětí ukazatele (rozdíl mezi hodnotou dolního a horního kvartilu). K standardizaci jsme použili kvartilové charakteristiky, protože při případné asymetrii statistického rozdělení ukazatele se může lišit hodnota aritmetického průměru a mediánu (ve skutečnosti byly rozdíly mezi aritmetickým průměrem a mediánem u všech ukazatelů minimální) a kvartilové charakteristiky zároveň nejsou citlivé vůči extrémním a odlehlým hodnotám. Medián každého ukazatele je po standardizaci nula a interkvartilové rozpětí jedna. U každé obce jsme v konkrétní skupině tímto způsobem dostali jeden až tři údaje (podle počtu ukazatelů ve skupině), jejichž součet (standardizované hodnoty je možné nasčítat) nám určil suburbanizační stupeň pro konkrétní skupinu ukazatelů. Souhrnný ukazatel za každou skupinu byl ještě jednou standardizován (stejným způsobem jako ukazatele ve skupině), aby bylo u obcí možné porovnávat výsledné hodnoty jednotlivých skupin.

Ve skupině dostupnost jsme pracovali s ukazateli časové dostupnosti veřejnou dopravou (autobusy i vlaky) v čase dopravní špičky (mezi sedmou a osmou hodinou ránní), časové dostupnosti po cestě a kilometrové dostupnosti po cestě (v obou případech podle plánovače tras www.skoda-auto.cz – výběr časově nejrychlejšího spojení). Ve skupině dojíždka jsme počítali s poměrem denně odjíždějících obyvatel do zaměstnání z obce do Olomouce na počet ekonomicky aktivních obyvatel v obci (data ze sčítání 2001). Ve skupině migrace vstupovaly do analýzy údaje o relativním migračním saldu obce a relativním migračním saldu obce s Olomoucí (v obou případech v přepočtu na 1 000 obyvatel). Ve skupině bytová výstavba jsme brali v potaz údaje o postavených bytech v obci v přepočtu na 1 000 obyvatel. U migrace i bytové výstavby byla data za třináctileté období 1997-2009. To je dostatečně reprezentativní, protože intenzivní rezidenční suburbanizace začala v zázemí Olomouce až na přelomu tisíciletí.

Analýzy byly v první fázi zpracovány pro širší území, konkrétně pro celý okres Olomouc i některé obce kontaktních částí okresů Přerov (Brodek u Přerova, Čelechovice, Kokory a Nelešovice) a Prostějov (Olšany u Prostějova a Vrbatky). Protože obce mimo správní obvod obce s rozšířenou působností (SO ORP) Olomouc nevykazovaly v syntéze výrazné hodnoty, které by je ve finální verzi přiřadily k suburbánní zóně, bylo pro potřeby článku původní území zúženo na SO ORP Olomouc, a to včetně přepočtů a standardizací dat.

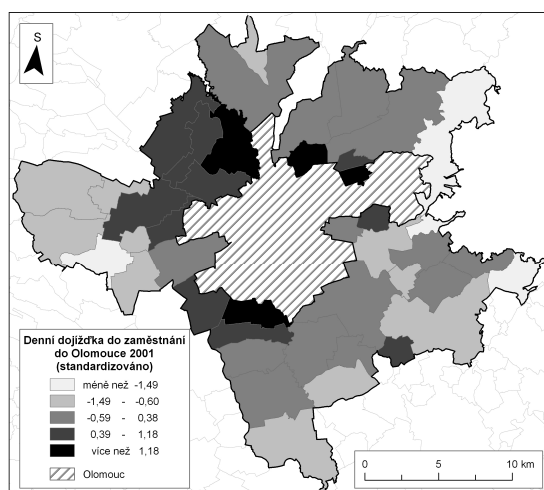
Intenzita jednotlivých sledovaných ukazatelů samozřejmě klesá s nárůstem vzdálenosti od Olomouce. Tento pokles ale není úplně pravidelný a můžeme u některých ukazatelů a některých obcí pozorovat jistá specifika. Dostupnost a dojíždka jsou intenzivnější podél hlavních dopravních tahů, a to hlavně v seve-

rozápadním zázemí Olomouce (obr. 2 a 3). Je to částečně proto, že v této oblasti nejsou obce integrované do administrativních hranic Olomouce, tak jak je tomu v jiných částech (hlavně na severovýchodě). Migrace a bytová výstavba jsou nejintenzivnější v severovýchodním zázemí (obr. 4 a 5). V tomto území (Hlušovice, Samotíšky, Tověř, Bystrovany, Bukovany a Dolany) je proces rezidenční suburbanizace nejintenzivnější. Je to prostor bez vysokokapacitních silničních komunikací v příjemném přírodním prostředí podhůří Nízkého Jeseníku a Oderských vrchů. Zajímavostí je, že v obcích na severovýchod od Olomouce není lokalizované žádné velké obchodní centrum.

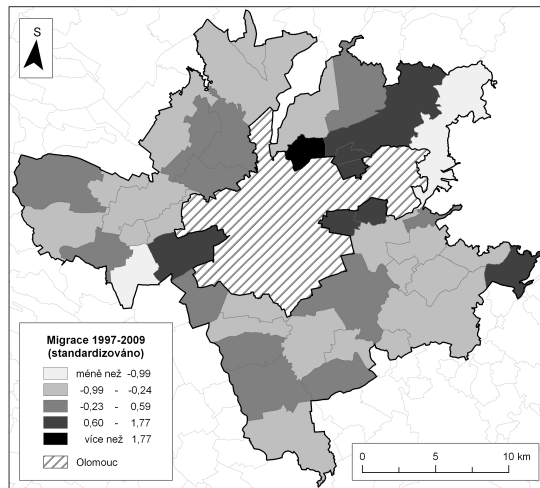
Obr. 2. Dostupnost Olomouce z obcí SO ORP Olomouc (standardizovaná)

Zdroj: zjišťované online podle www.idos.cz a www.skoda-auto.cz v dubnu 2011

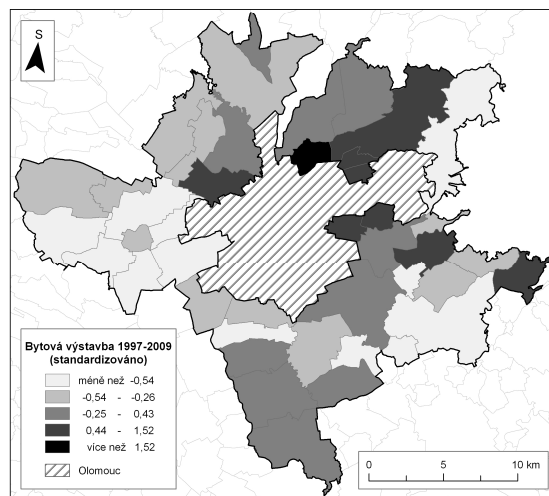

Obr. 3. Dojíždka do zaměstnání do Olomouce z obcí SO ORP Olomouc (standardizovaná)

Zdroj: SLDB (2001), Dojíždka do zaměstnání a škol

Obr. 4. Migrace obcí SO ORP Olomouc (standardizovaná)
Zdroj: data ČSÚ

Obr. 5. Intenzita bytové výstavby v obcích SO ORP Olomouc (standardizovaná)
Zdroj: data ČSÚ

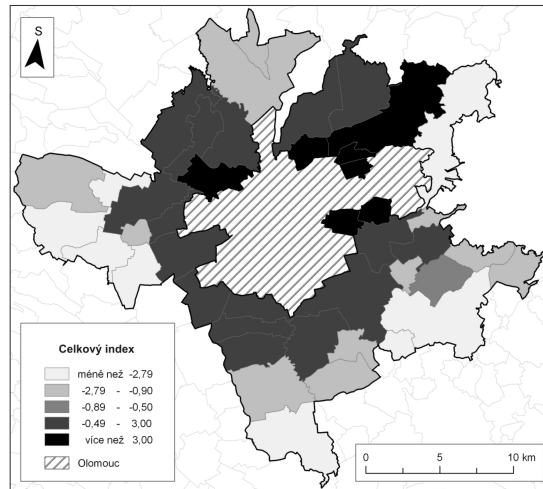
Na rozdíl od reálné rezidenční suburbanizace není dojíždka do zaměstnání do Olomouce ze severovýchodního zázemí tak výrazná proto, že byly použity poslední dostupné údaje o dojíždce ze sčítání 2001, kdy masová výstavba rodinných domů v těchto obcích teprve začínala. Syntetický ukazatel výsledné intenzity suburbanizace a potenciálu pro suburbanizaci (celkový index) nám zřetelně odděluje první dvě zóny, a to sedm obcí s vysoce intenzivní suburbanizací (Hlušovice, Křelov-Břuchotín, Samotíšky, Tověř, Bystrovany, Bukovany, Dolany) a dalších 16 obcí s intenzivní suburbanizací a potenciálu pro suburbanizaci

(tab. 1, obr. 6). Toto území budeme zároveň považovat za suburbánní zázemí Olomouce. Takto vymezené suburbánní zázemí netvoří spojitý prstenec kolem města vymezeného administrativními hranicemi. Je přerušeno hlavně na severovýchodě, protože v této oblasti se nachází sídla, která jsou administrativně součástí Olomouce (Droždín, Lošov, Radíkov a Svatý Kopeček) a ze stejného důvodu je přerušeno i na severu (Chomoutov). Nejvyšší hodnoty celkového indexu jsou v už zmíněném severovýchodním zázemí, kde byla nejintenzivnější rezidenční výstavba a migrace.

Tab. 1. Indikátory suburbanizace obcí v zázemí Olomouce

Obec	Dostupnost standardiz.	Dojíždka standardiz.	Bytová výst. standardiz.	Migrace standardiz.	Celkový index
Hlušovice	1,266	1,977	5,073	4,930	13,246
Samotíšky	1,089	2,177	1,011	0,711	4,988
Tověř	1,216	0,881	1,518	1,010	4,624
Bystrovany	1,158	0,283	1,111	1,439	3,991
Křelov-Břuchotín	1,761	1,180	0,568	0,451	3,959
Bukovany	0,513	0,482	1,006	1,766	3,767
Dolany	0,728	0,382	1,476	1,145	3,732
Horka nad Moravou	1,264	1,479	-0,156	-0,062	2,525
Kožušany-Tážaly	1,013	1,678	-0,463	-0,612	1,615
Velký Týnec	0,750	0,283	0,434	0,146	1,613
Hněvotín	0,890	0,382	-0,615	0,893	1,550
Skrbeň	0,737	0,981	-0,364	0,093	1,446
Bystročice	0,500	0,682	-0,455	0,449	1,175
Ústín	0,666	0,981	-0,730	-0,408	0,509
Bělkovice-Lašťany	0,269	0,382	-0,078	-0,088	0,485
Přáslavice	0,662	-0,216	0,659	-0,635	0,471
Charváty	0,102	0,382	-0,186	0,074	0,372
Blatec	0,545	0,781	-0,676	-0,652	-0,001
Bohuňovice	0,264	-0,116	0,011	-0,245	-0,087
Velká Bystřice	1,003	-0,814	0,109	-0,412	-0,113
Příkazy	0,326	0,582	-0,360	-0,703	-0,156
Těšetice	0,237	0,482	-0,888	-0,286	-0,454
Grygov	0,586	0,083	-0,366	-0,797	-0,494

Zcela extrémních hodnot celkového indexu nesrovnatelných s ostatními obcemi dosahuje obec Hlušovice. Hlušovice jsou typickým příkladem satelitního městečka, kde se počet obyvatel v posledním období ztrojnásobil. Nešlo tady přitom o individuální výstavbu rodinných domů, ale o cílené developerské projekty, které s sebou nepřinesly adekvátní občanskou vybavenost. Jednotlivé bloky jsou vesměs unifikované, v nové zástavbě se např. vůbec nesetkáme s chodníky. Na obec Hlušovice dokonce vznikla na Masarykově univerzitě bakalářská práce v oboru etnologie (Faberová 2010), kde mimo jiné z realizovaného dotazníkového výzkumu vyplynulo, že další rozšiřování obce si již nepřejí ani novousedlíci.

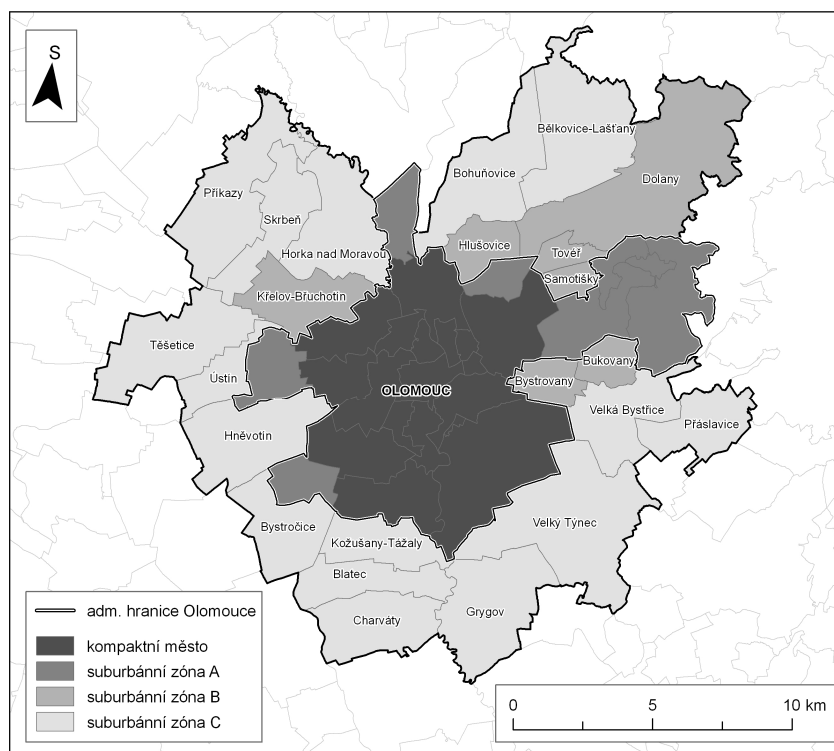
Obr. 6. Intenzita suburbanizace a potenciálu pro suburbanizaci obcí SO ORP Olomouc (syntetický ukazatel)

Vysokou intenzitu suburbanizace a potenciálu pro suburbanizaci vykazovala i obec Přáslavice, v tomto případě byly ale výsledné údaje poněkud zkreslené. Navýšil je totiž ukazatel „bytová výstavba“, kdy obec, i s pomocí evropských fondů, postavila přibližně stovku obecních nájemných bytů. Ty byly poskytnuty a plně využity k pronájmu místnímu obyvatelstvu, hlavně mladým rodinám. Skutečný suburbanizační proces spojený s přesunem obyvatelstva byl proto menší. Kdybychom pracovali s daty o bytové výstavbě odpovídajícími migraci, souhrnný ukazatel Přáslavic by byl zhruba na úrovni obce Grygov.

Navzdory tomu, že jsme pracovali s dojížděnkou z roku 2001 a s migrací a bytovou výstavbou za období 1997-2009, nám všechny čtyři sledované skupiny ukazatelů vykazovaly poměrně velkou závislost. U všech dvojic ukazatelů byl Pearsonův korelační koeficient větší než 0,30 – což jsou statisticky významné hodnoty na hladině významnosti $\alpha = 0,05$. U dvojice dostupnost, dojížděnka dosáhl dokonce korelační koeficient hodnoty 0,60 a u dvojice migrace, bytová výstavba hodnoty 0,74. Z důvodu korelace ukazatelů nebylo nutné proto údaje dále zpracovávat (např. prostřednictvím nějaké formy komponentní analýzy), ale je možné pracovat s jejich sumou. Dvojice vysoce korelujících skupin dostupnost, dojížděnka jsou potom indikátory, které je možné souhrnně označit jako potenciál pro suburbanizaci a dvojice vysoce korelujících skupin migrace a bytová výstavba nám indikují spíše reálně probíhající suburbanizaci.

Podle toho zda je potenciál pro suburbanizaci, resp. reálně probíhající suburbanizace v obci větší nebo menší než hodnota mediánu, je možné určit jednotlivé suburbanizační typy obcí (obr. 7). Obce s vyšším potenciálem pro suburbanizaci i s reálně probíhající suburbanizací jsou samozřejmě blíž Olomouci a obce s oběma nižšími hodnotami dál. Podél hlavních dopravních tahů (hlavně severozápadně ale částečně i jižně až jihozápadně) jsou hodnoty potenciálu pro suburbanizaci vyšší a reálně probíhající suburbanizace nižší. Částečně to může být

způsobené strategií obecních úřadů, ale logické je, že suburbanizace nejprve směřovala do atraktivnějšího prostředí mimo vysokokapacitních komunikací a dálnic. Směrem na jih je v některých obcích rezidenční výstavba limitována stavební uzávěrou z důvodu hrozby povodní způsobených řekou Moravou. Nižší potenciál pro suburbanizaci a vyšší reálně probíhající suburbanizace je v obcích vzdálenějších od Olomouce, ale strategie obecních úřadů byla nakloněna podpoře rezidenční suburbanizační výstavby (hlavně obec Dolany).

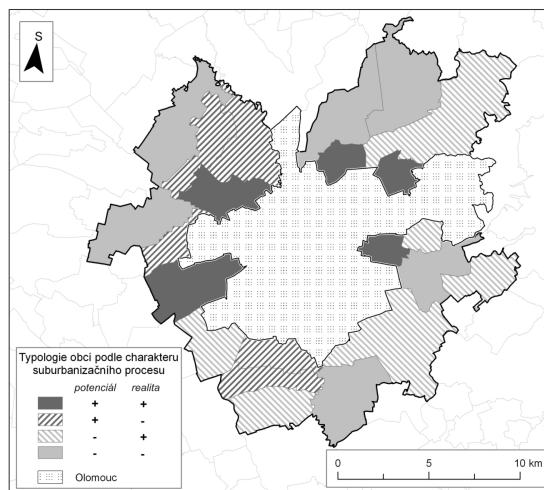

Obr. 7. Vymezení urbánního a suburbánního prostoru Olomouce

Při celkovém vymezení urbánního a suburbánního prostředí Olomouce jsme postupovali smíšenou metodikou. Pro reálné urbánní prostředí je nejvhodnější použít morfologické vymezení a koncept kompaktního města, pro suburbánní prostředí je pro změnu nejvhodnější použít funkční vymezení, tj. vymezení na základě interakcí (potenciálních i reálných) s centrem. Tímto postupem dostáváme delimitaci urbánního a suburbánního prostoru Olomouce, které se skládá ze čtyř zón (obr. 8): kompaktní město; suburbánní zóna A (tj. zástavbou oddělená sídla venkovského charakteru v administrativních hranicích Olomouce); suburbánní zóna B (obce s velmi vysokou mírou interakcí s Olomoucí); suburbánní zóna C (obce s vysokou mírou interakcí s Olomoucí).

Rezidenční suburbanizace se může projevat v několika formách. Zjednodušeně jí můžeme rozdělit na rezidenční suburbanizaci kompaktní a disperzní.

Kromě toho je důležitá lokalizace výstavby ve vztahu k původnímu intravilánu. Podle Matloviče a Sedlákové (2004) je možné identifikovat pět různých prostorových forem rezidenční suburbanizace: vyplňování volných parcel v rámci intravilánů příměstských sídel, výstavba solitérních nových domů na okrajích intravilánů příměstských sídel, výstavba celých kolonií rodinných domů, které prostorově navazují na starší zástavbu příměstských sídel, výstavba samostatných rezidenčních kolonií, oddělených od ostatní zástavby nezastavěným územím nebo výstavba solitérních domů oddělených od ostatní zástavby nezastavěným územím.

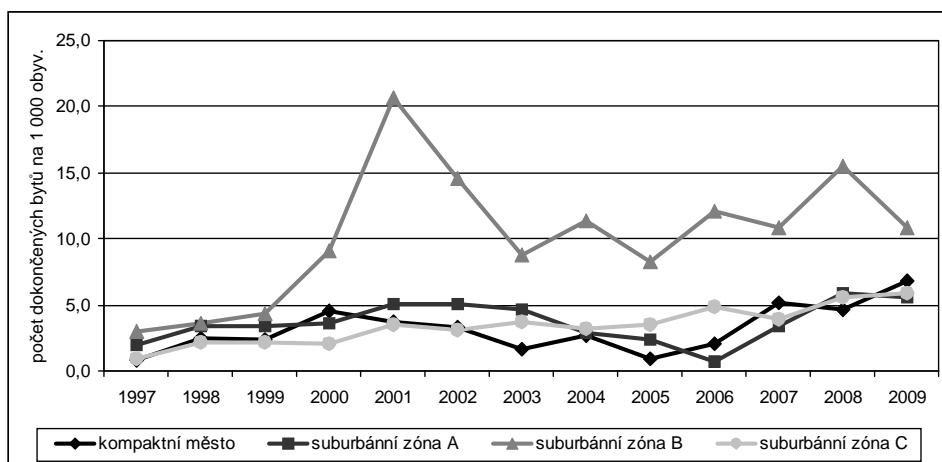
Obr. 8. Typologie suburbánní zóny mimo administrativní hranice Olomouce

V rámci suburbánní zóny Olomouce jsme identifikovali především první tři typy podle výše zmíněného vymezení. Dominantním typem je výstavba navazující na intravilány jednotlivých obcí, a to buď výstavba individuální (solitérních nových domů) nebo výstavba kolonií rodinných domů. Nejintenzivnější rezidenční suburbanizace probíhala a probíhá v oblastech nové kompaktní zástavby. V rámci větších developerských projektů vznikly rozsáhlejší samostatné kolonie rodinných domů mimo původní intravilán, hlavně v obcích Hlušovice, Bystrovany, Šamotíšky, Dolany a Křelov-Břuchotín (v části Křelov vyložené typizované domy v rámci jednotlivých ulic, v Břuchotíně např. dvě ulice nízkoenergetických domů). Pouze v případě Hlušovic můžeme hovořit o výstavbě rezidenčních kolonií, částečně oddělených od původní zástavby. U ostatních obcí rezidenční kolonie navazují na původní intravilán. Jedinou obcí, ve které vznikl v poslední době větší počet bytů v rámci bytových domů, jsou Šamotíšky (projekt pěti bytových domů na Zahradní ulici). Menší počet nových bytů vznikl také v obci Dolany, v rámci výstavby bytového domu nedaleko fotbalového hřiště v jižní části obce. Obecně je ale možné konstatovat, že v suburbaních zónách B a C, tedy mimo administrativní hranice Olomouce, převládala (kromě zmiňovaných případů) individuální výstavba rodinných domů (kompaktní i disperzní) nad unifikovanou výstavbou v rámci jednotlivých ulic. Disperzní vý-

stavba rodinných domů, a to na volných parcelách uvnitř intravilánů i na jejich okraji, byla typická v největší míře pro obce Tověř a Dolany. Výstavba solitérních domů oddělených od ostatní zástavby nezastavěným územím se v suburbii Olomouce téměř nevyskytuje.

Unifikovaná výstavba ve formě typizovaných rodných domů (příp. dvojdomů) na celé ulici nebo bloku je typická spíše pro suburbánní zónu A v rámci administrativních hranic Olomouce. Je možné to dokumentovat na projektech v rámci Nemilan, Droždína, Chomoutova nebo Týnečku, projekty bytových domů jsou i v suburbánní zóně A zřídkavé (např. Nedvězí). Mezi konkrétní projekty, které byly v nedávné době realizovány, nebo se realizují, patří např. Vily Týneček (13 rodinných domů), typizované řadové domy v Chomoutově nebo dvojdomky v Křelově. Aktuálně realizovaným developerským projektem, je výstavba deseti typizovaných rodinných domů v městské části Radíkov, v lokalitě „Pod bořím“.

Pokud bychom chtěli zjistit vývoj suburbanizačního procesu v čase, jedinými údaji indikujícími suburbanizaci, dostupnými za územní jednotky ve všech zónách (za obce i městské části), zjišťovanými ročně, jsou data o bytové výstavbě (obr. 9). Počet dokončených bytů v rámci administrativních hranic Olomouce (v urbánní i suburbánní zóně) nevykazuje žádné zvláštní zákonitosti, naopak počet dokončených bytů v suburbánních zónách mimo administrativní hranice Olomouce poukazuje na prudký nárůst rezidenční suburbanizace po roce 2000, ve srovnání s 90. lety 20. století. Nejintenzivnější výstavba byla v suburbánní zóně B (Hlušovice, Křelov-Břuchotín, Samotíšky, Tověř, Bystrovany, Bukovany a Dolany) v letech 2001 a 2002, a v těchto obcích dodnes dosahuje vysokých relativních hodnot. Ještě je třeba dodat, že v bytové výstavbě v rámci kompaktního města jednoznačně dominují byty v rámci developerských projektů bytových domů, v suburbánních zónách je naopak převaha výstavby rodinných domů.

Obr. 9. Vývoj bytové výstavby v urbánním a suburbánním prostoru Olomouce

Zdroj: Data ČSÚ

Obecně lze konstatovat, že intenzita rezidenční suburbanizace je výrazně determinována politikou obecných samospráv jednotlivých obcí. V obcích, kde je suburbanizace nadprůměrná, je většina ploch určených podle územních plánů k bydlení již zastavěná. Nové územní plány další plochy k bydlení již nenavrhují (např. Hlušovice, Bukovany nebo Bystrovany). V obcích ze suburbánní zóny B nabývá rezidenční suburbanizace největší intenzity (obr. 9) a zároveň tady platí, že dopady suburbanizačních procesů byly podceněny. Bytová výstavba nebyla ve většině případů podporována vznikem nových společných prostor či budov, nebyla doplněna adekvátní občanskou vybaveností a infrastrukturou, hlavně co se týče kapacity mateřských a základních škol, dalších nekomerčních a příp. i komerčních služeb a pod.

Rozumnější postup byl zvolen městem Olomouc při rozšiřování bytové výstavby v suburbánní zóně A i některými obcemi v suburbánní zóně C. Rozvoj v suburbánních uvnitř administrativních hranic města je determinován územním plánem Olomouce. Ten je pod větším dohledem odborné i laické veřejnosti, různých ochránářských a neziskových organizací (hlavně sdružení Za krásnou Olomouc), které i nový územní plán města z roku 2011 intenzivně připomínkovaly. V obcích mimo administrativní hranice podléhají územní rozhodnutí obecním samosprávám a mohou být (a v některých případech i byly) častokrát méně předvídatelné. To ilustruje např. také podcenění dopravní infrastruktury v některých lokalitách. Jde zejména o chybějící asfaltové komunikace k novým domům (pouze štěrkové cesty) a absence chodníků. Tyto problémy jsme zaznamenali v lokalitách s živelnou výstavbou, a to zejména v Dolanech, Hlušovicích a Křelově. Naproti tomu připravovaná výstavba v Droždíně (městská část) bude realizovaná na pozemcích, které jsou již vybaveny asfaltovými příjezdovými komunikacemi a chodníky, včetně dopravního značení.

Jako nejvíce připravené pro další případnou vlnu suburbanizačních procesů (a to koordinací samotné rezidenční výstavby i potřebné občanské vybavenosti a infrastruktury) se ukazují obce Hněvotín, Blatec a částečně i Křelov-Břuchotín, z městských částí Olomouce pak Droždín a Radíkov. V současnosti je dalším trendem ústup od masivní a nekoordinované výstavby, ústup od podnikatelského baroka, soustředění se na menší projekty (částečně po roce 2008 i z důvodu přetrvávající ekonomické krize a nejistoty), větší důraz se naopak klade na architektonicko-urbanistickou kvalitu výstavby a energetickou úspornost (nízkoenergetické a pasivní domy, např. Břuchotín nebo Vily Týneček).

ZÁVĚR

Urbánní, resp. suburbánní prostor je poskládán z velkého množství parciálních částí, přičemž jejich různorodost způsobuje, že jeho poznávání je nesmírně zajímavou, vzrušující a nikdy nekončící záležitostí. Přispívá k tomu kromě prostorové složky i složka časová, protože vývoj ve městech a hlavně v jejich nejbližším zázemí nabývá v posledním období značné dynamiky. V postsocialistických městech je právě posun od urbanizace k suburbanizaci považován za jeden z nejdůležitějších doprovodných procesů transformace intraurbánních struktur. Mezi klíčové úlohy potom patří identifikace a analýza faktorů, které tento proces spouštějí, jsou tedy generátorem zmíněných dynamických změn.

Pro podrobnější výzkumy je velmi důležité vymezení sledovaného území, v našem případě urbánního a suburbánního prostoru, které je vyjádřením jeho

stavby a struktur, resp. procesů a interakcí v něm probíhajících či očekávaných. Pro vymezení města jsme v případě Olomouce použili morfologické kritérium, konkrétně koncept kompaktního města. Tento koncept je založený na analýze spojitosti zástavby. Za kompaktní město potom považujeme širší centrum a obce integrované v meziválečném období, které v průběhu času stavebně srostly s centrem. Toto kompaktně zastavěné území má i vizuálně jako celek městský charakter, přičemž o ostatních městských částech se to již tvrdit nedá. Obce integrované až po druhé světové válce (s výjimkou Holice) jsou naopak stavebně oddělené a stále si zachovávají převládající rurální ráz, příp. se v nich vyskytují novější suburbánní prvky.

Vymezení suburbánní zóny Olomouce na základě syntézy dat bylo provedeno podle intenzity reálně probíhající suburbanizace i potenciálu pro suburbanizaci, tedy i podle vazeb a interakcí s městem. Potenciál pro suburbanizaci je kolem města rozložen pravidelněji a jeho intenzita narůstá s dostupností Olomouce, příp. s dostupností dopravních linií. Reálně probíhající suburbanizace je více koncentrovaná a souvisí s migrací a bytovou výstavbou v jednotlivých obcích. Soustřeďuje se především směrem na severovýchod do obcí s atraktivnějším přírodním prostředím a intenzivní rezidenční výstavbou. V této oblasti je proces suburbanizace v nejpokročilejším stádiu vývoje. Při celkovém zhodnocení suburbanizačního procesu a jeho typologie se ukázalo, že o intenzitě suburbanizace může rozhodovat několik hlavních faktorů: postoj samospráv při plánování rozvoje obce, hlavně při přístupech k územnímu plánování a rezidenční výstavbě v obcích, příp. v městských částech; dostupnost obce do Olomouce; přírodní prostředí a jeho atraktivita k bydlení; bariéry v podobě stavební uzávěry z důvodu povodňové hrozby.

Vzhledem k intenzitě a formě suburbanizačních procesů se ve srovnání s výstavbou v některých samostatných obcích (např. severovýchodně od Olomouce) ukazuje jako vhodnější postoj Magistrátu města Olomouce. Plánování rezidenční výstavby v odlehlých (prostorově oddělených) městských částech bylo vesměs více koordinované (příp. regulované). Naproti tomu v některých samostatných obcích (např. Hlušovice a Dolany) začíná méně koordinovaná rezidenční výstavba připomínat urban sprawl. V mnoha obcích mimo Olomouc rovněž nebyla intenzita výstavby doprovázena adekvátní infrastrukturou a občanskou vybaveností. Že je suburbanizační proces v zázemí Olomouce spíše ve svém iniciačním stádiu, dokumentuje i fakt, že zasažené obce ve všech případech posílily vesměs svou obytnou funkci a doposud se neukázala žádná výraznější decentralizace a přesun komerčních aktivit, ekonomických aktivit či pracovních příležitostí směrem ven z města (s výjimkou dvou velkých obchodních center mimo administrativní hranice Olomouce, které jsou ovšem lokalizované na dopravních tazích mimo intravilán suburbanizovaných obcí).

Příspěvek je součástí výstupů projektu č. P404/11/1811 Grantové agentury České republiky „Urbánní a suburbánní kvalita života: geografický pohled“.

LITERATURA

- BREHENY, M. (1995). The compact city and transport energy consumption. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 20, 81-101.
- BUČEK, J., BORÁROSOVÁ, Z., SOPKULIAK, A. (2010). *Miestne financie a miestny ekonomický rozvoj*. Bratislava (Geo-grafika).
- BURT, J. E., BARBER, G. M. (1996). *Elementary statistics for geographers*. New York (The Guilford Press).
- BURTON, E. (2000). The compact city: just or just compact? A preliminary analysis. *Urban Studies*, 37, 1969-2006.
- ČERMÁK, Z., HAMPL, M., MÜLLER, J. (2009). Sočasné tendence vývoje obyvateľstva metropolitných areálů v Česku: dochází k významnému obratu? *Geografie*, 114, 37-51.
- DANTZIG, G. B., SAATY, T. L. (1973). *Compact city: a plan for a liveable urban environment*. San Francisco (W. H. Freeman).
- DAVIS, K. (1969). *World Urbanization 1950 -1970*. Berkeley (IIS, University of California).
- DAVIS, K. (1972). *World Urbanization 1950 -1970*. Berkeley (IIS, University of California).
- FABEROVÁ, S. (2010). *Hanácká krajina a lidová architektura ve vnímání novousedlých obyvatel Hlušovic na Olomoucku*. Bakalářská práce, Masarykova univerzita Brno.
- FOTHERINGHAM, A. S., BRUNSDON, CH., CHARLTON, M. E. (2000). *Quantitative geography: perspectives on spatial data analysis*. London (Sage).
- FREY, W. H., ZIMMER, Z. (2001). Defining the city. In Paddison, R., ed. *Handbook of urban studies*. London (Sage Publications), pp. 14-36.
- GEYER, H. S., KONTULY, T. (1993). A theoretical foundation for the concept of differential urbanization. *International Regional Science Review*, 17, 157-177.
- GOTTDIENER, M., BUDD, L. (2005). *Key concepts in urban studies*. London (Sage).
- HALÁS, M. (2003). Possibilities for the application of geography to land use planning. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, 38, 67-77.
- HALÁS, M., FORMANOVÁ, L. (2010). Sociological, demographic and spatial aspects of the singles phenomenon in the Czech Republic. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Geographica*, 41(2), 37-52.
- HALL, P., HAY., D. (1980). *Growth centres in the European urban system*. London (Heinemann Educational).
- HAMPL, M. (1994). Long-term trends of settlement system. In Barlow, M., Dostál, P., Hampl, M., eds. *Territory, society and administration. The Czech Republic and the industrial region of Liberec*. Amsterdam (Institut voor Sociale Geografie), pp. 21-30.
- HAMPL, M. (2005). *Geografická organizace společnosti v České Republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha (Univerzita Karlova).
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNL, K. (1987). *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR*. Praha (Univerzita Karlova).
- HURBÁNEK, P. (2005a). Vývoj a nové prístupy v interpretáciách vidieka: priestorový aspekt, periférnosť a koncentrovanosť systému osídlenia. In Spišiak, P. et al., eds. *Agrorurálne štruktúry Slovenska po roku 1989*. Bratislava (Geo-grafika), pp. 95-114.
- HURBÁNEK, P. (2005b). Vybrané priestorové atribúty systému osídlenia, ich charakteristiky a miery. *Geografie*, 16, 222-229.
- HURBÁNEK, P. (2008). Recent developments in definitions of rurality/urbanity. Focus on spatial aspect and land cover composition and configuration. *Europa XXI*, 17, 9-27.

- ILÍK, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2007). Karlín a jeho proměny v souvislostech postsocialistické transformace Prahy. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 112, 292-314.
- KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., MATZNETTER, W., WISBAUER, A. (2009). Urban development in selected Czech and Austrian city regions. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Geographica*, 40(2), 27-57.
- KONTULY, T., GEYER, H. S. (2003). Lesson learned from testing the differential urbanisation model. *Tijdschrift Voor Economische en Sociale Geografie*, 94, 124-128.
- KORČÁK, J. (1963). *Úvod do všeobecné geografie obyvatelstva*. Praha (SPN).
- LYON, L. (1999). *The community in urban society*. Long Grove (Waveland Press).
- MATLOVIČ, R. (1998). *Geografia priestorovej štruktúry mesta Prešov*. Geografické práce, 8, 1. Prešov (Prešovská univerzita).
- MATLOVIČ, R., SEDLÁKOVÁ, A. (2004). Suburbanizácia – transformačný proces priestorovej organizácie postkomunistických miest. *AFSHN UP, XLII, Folia Geographica*, 7, 75-103.
- MATLOVIČ, R., SEDLÁKOVÁ, A. (2007). The impact of suburbanisation in the hinterland of Prešov (Slovakia). *Moravian Geographical Reports*, 15(2), 22-31.
- MATZNETTER, W. (2004). The Vienna and Bratislava urban regions: comparing urban development under (welfare) capitalism and (post-) communism. *European Spatial Research and Policy*, 11, 61-77.
- MAYER, H. M. (1971). Definitions of „City“. In Bourne, L. S., ed. *Internal structure of the city: readings on space and environment*. Toronto (Oxford University Press), pp. 28-31.
- MORAVANSKÁ, K. (2010). Suburbanizácia na Slovensku a jej dosahy na vidiecke spoločenstvá. *Geographia Slovaca*, 27, 81-100.
- MUŠIL, J. (1967). *Sociologie soudobého města*. Praha (Svoboda).
- OUŘEDNÍČEK, M. (2000). Teorie stádií vývoje měst a diferenciální urbanizace. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 105, 361-369.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2002). Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu. In Sýkora, L., ed. *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha (Ústav pro ekopolitiku), pp. 39-54.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2007). Differential suburban development in the Prague urban region. *Geografiska Annaler: Human Geography*, 89B, 111-125.
- OUŘEDNÍČEK, M., ed. (2006). *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha (Univerzita Karlova).
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., MACEŠKOVÁ, M., NOVÁK, J., PULDOVÁ, P., ROMPORTL, D., CHUMAN, T., ZELENDOVÁ, S., KUNCOVÁ, I. (2008). *Suburbanizace.cz*. Praha (Univerzita Karlova).
- OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., PULDOVÁ, P. (2009). Metody geografického výzkumu města. In Ferenčuhová, S., Hledíková, M., Galčanová, L., Vacková, B., eds. *Město: proměnlivá ne/samozřejmost*. Brno (Pavel Mervart/Masarykova univerzita), pp. 93-128.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., eds. (2012). *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha (Academia).
- POLÍVKA, J. (2007). Sociální diferenciace v prostoru pražských subcenter. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 112, 266-291.
- POSOVÁ, D., SÝKORA, L. (2011). Urbanizace a suburbanizace v městských regionech Prahy a Vídně: strukturální rozdíly v podmínkách odlišných politicko-ekonomických režimů. *Geografie*, 116, 276-299.
- PTÁČEK, P., LÉTAL, A. (2002). Changes in the physical structure of the historical of Olomouc, Czech Republic. In Jazdzewska, I., ed. *Współczesne formy osadnictwa miejskiego i ich przemiany*. Łódź (Uniwersytet Łódzki), pp. 175-184.

- SEDLÁKOVÁ, A. (2005). Comparative study of migration tendencies in suburban zones of post-communist cities Prešov and Olomouc. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*, 8, 171-179.
- SCHABENBERGER, O., GOTWAY, C. A. (2005). *Statistical methods for spatial data analysis*. Boca Raton (Chapman and Hall/CRC).
- SLAVÍK, V., KURTA, T. (2007). Reziđenčná suburbanizácia v zázemí Bratislavy – nový trend v migrácii obyvateľstva. *Forum Statisticum Slovacum*, 3, 201-207.
- SÝKORA, L. (1993). Teoretické prístupy ke studiu mesta. In Sýkora, L., ed. *Teoretické prístupy a vybrané problémy v súčasnej geografii*. Praha (Univerzita Karlova), pp. 64-99.
- SÝKORA, L. (1999). Processes of socio-spatial differentiation in post-communist Prague. *Housing Studies*, 14, 679-701.
- SÝKORA, L., ed. (2002). *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha (Ústav pro ekopolitiku).
- SÝKORA, L., POSOVÁ, D. (2011). Formy urbanizace: kritické zhodnocení modelu stadií vývoje měst a návrh alternativní metody klasifikace forem urbanizace. *Geografie*, 116, 1-22.
- ŠIMON, M. (2011). Kontraurbanizace: chaotický koncept? *Geografie*, 116, 231-255.
- ŠVEDA, M. (2009). Priestorová štruktúra rezidenčnej suburbanizácie v prímestskej zóne Bratislavy. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 52, 169-181.
- ŠVEDA, M. (2010). Bytová výstavba v zázemí Bratislavy v kontexte suburbanizačných procesov. *Geographia Cassoviensis*, 4, 229.
- ŠVEDA, M. (2011a). Bytová výstavba v zázemí Bratislavy. *Suburbanizace*. Praha (Univerzita Karlova) Dostupné na: <http://www.suburbanizace.cz/analyzy.htm> (cit: 2011-11-20).
- ŠVEDA, M. (2011b). Časové a priestorové aspekty bytovej výstavby v zázemí Bratislavy v kontexte suburbanizácie. *Urbanismus a územní rozvoj*, 14(3), 13-22.
- TAMMARU, T. (2001). Suburban growth and suburbanisation under central planning: the case of Soviet Estonia. *Urban Studies*, 38, 1341-1357.
- TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2007). Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum: proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 112, 315-333.
- Van den BERG, L., DREWETT, R., KLAASSEN, L. H., ROSSI, A., VIJVERBERG, C. H. T. (1982). *A study of growth and decline*. Urban Europe 1. Oxford (Pergamon Press).
- ZELINSKY, W. (1971). The hypothesis of the mobility transition. *Geographical Review*, 61, 219-249.
- Zákon č. 128/2000 Sb.

Marián Halás, Pavel Roubínek, Petr Kladivo

THE URBAN AND SUBURBAN SPACE OF OLOMOUC: THEORETICAL APPROACHES, DELIMITATION AND TYPOLOGY

The city territories, particularly the urban and suburban ones are the key variables for further research on such spaces and need to be defined. Practically speaking, the use of these definitions and delimitations depends on accessibility of the corresponding databases and on the purpose of the given measurement. Urban or suburban spaces consist of a great number of parts and their heterogeneity makes research into them a highly interesting and never-ending matter. Apart from the spatial component, also the temporal one contributes, as the development in the cities and first of all in their close hinter-

land becomes increasingly dynamic. One of the key tasks is identification and analysis of triggering factors, generators of such dynamic changes.

In the case of Olomouc, the concept of the compact city based on the analysis of connectivity of urban fabric was used for the delimitation of urban space. The wider centre and municipalities integrated in the inter-war period that became parts of it over time make the compact city. The urban fabric of the municipalities that were integrated after the Second World War remained, with one exception, separated and they still maintain the rural or suburban character.

Delimitation of the suburban zone of Olomouc based on data syntheses has been accomplished considering the rate of the ongoing suburbanization in reality on the one side and the potential for suburbanization on the other, which means by links and interactions with the city. The potential for suburbanization is distributed around the city in a more regular manner and its rate increases with accessibility of the city, which means accessibility by transport lines. The real suburbanization is rather concentrated and it correlates with migration and home construction in individual municipalities. It concentrates first of all in the north-eastern direction into municipalities with more attractive natural setting and more intensive home construction. The suburbanization process in this area is the most advanced. The overall evaluation of the suburbanization process and its typology showed that several factors may decide on its rate: attitude of local administration to the developmental planning, territorial planning and home construction in municipalities or urban districts; accessibility of the city, natural setting and attractiveness for residence; administrative barriers such as construction bans because of flood hazard.

A pronounced acceleration of suburbanization processes took place after 2000. Residential suburbanization up to now has been comparatively intensive especially in settlements in the closest hinterland of Olomouc outside the city administrative limits (with the maximum of built homes in 2001). It is also necessary to discuss the issue of administration and funding of the settlements of rural/suburban character in points of transit between the individual local administrations.

Translated by H. Contrerasová